

- власний капітал є фінансовою основою підприємства;

- залучення власного капіталу є більш простим порівняно з залученням позикового капіталу, бо пов'язане з тим, що із збільшенням капіталу власники та менеджери підприємства без необхідності отримання згоди з іншими господарюючими суб'єктами вирішують самостійно;

- власний капітал забезпечує більш високу можливість генерування прибутку в усіх сферах діяльності.

Також не забудемо про переваги позикового капіталу. Позиковий капітал також має певні переваги, а саме:

- достатньо широкі можливості залучення, особливо при високому кредитному рейтингу підприємства;

- забезпечує ріст фінансового потенціалу підприємства при необхідності істотного розширення його активів та зростанню темпів росту обсягів його господарської діяльності;

- можливість генерувати приріст фінансової рентабельності.

Основною метою формування капіталу підприємства є задоволення потреби у придбанні необхідних активів і оптимізації його використання. З урахуванням цієї мети процес формування капіталу будь-якого підприємства будується на основі таких принципів: облік перспектив розвитку господарської діяльності підприємства; забезпечення відповідності обсягу залученого капіталу обсягом формованих ак-

тивів підприємства; забезпечення оптимальності структури капіталу з позицій ефективного його функціонування; забезпечення мінімізації витрат по формуванню капіталу з різних джерел; забезпечення високоєфективного використання капіталу.

Висновки. Таким чином, в статті було розглянуто трактування категорії «капітал» в сучасній економічній літературі та підходи до визначення оптимальної структури капіталу підприємства. За результатами дослідження виявлено, що для підприємств усіх форм власності й організаційно-правового статусу основними джерелами формування фінансового капіталу є власні і позикові кошти. Підприємство, що використовує тільки власний капітал, має найвищу фінансову стійкість, але обмежує темпи свого розвитку і не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал. Підприємство, що використовує тільки позиковий капітал, має більш високий фінансовий потенціал свого розвитку і можливості приросту фінансової рентабельності діяльності, однак більшою мірою генерує фінансовий ризик і загрозу банкрутства.

Таким чином, оптимальна структура капіталу буде являти собою таке співвідношення використання власних і позикових коштів, при якому забезпечується найбільш ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : [Учебный курс] / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр: Эльга, 2006. – 656 с.
2. Финансы : [Учебник] / В.В. Ковалев. – 2-е перераб. и доп. – М. : ТК Велби: Проспект, 2004. – 634 с.
3. Фінансовий менеджмент : [Навчальний посібник] / За ред. Г.Г. Кірейцев. – [3-е вид., перероб. і доп.]. – К. : ЦНЛ, 2004. – 531 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / Затверджено Наказом Мін.фін. України від 31.03.99 р. №87 зі змін. та доповн. – [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO2.aspx>
5. Грачев А.В. Анализ и управление финансовой устойчивости предприятия: [Учеб. практ. пособ.] / А.В. Грачев. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 2002. – 208 с.
6. Бланк И.А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
7. Мазур И.И. Корпоративный менеджмент : [Справочник для профессионалов] / [И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге и др.] ; под общ. ред. И.И.Мазура. – М. : Высш. шк., 2003. – 1077 с.
8. Зборовська Ю.О. Капітал підприємства : теоретичні аспекти визначення суті капіталу / Ю.О. Зборовська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №7. – С. 35-39.
9. Ивашковская И. Структура капитала : резервы создания стоимости для собственников компании / И. Ивашковская // Управление компанией. – 2005. – №2. – С. 8-10.

УДК 330.31 + 664.76(477)

Нікішина О.В., канд. екон. наук, старший науковий співробітник

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ДЕФОРМАЦІЇ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА РИНКУ НАСІННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Досліджено сучасні деформації відтворювальних процесів на ринку насіння зернових культур, взаємобумовленість фінансових і структурних деформацій зернового та насінневого ринків держави. Обґрунтовано методи зменшення та нівелювання існуючих деформацій, шляхи забезпечення розширеного відтворення ресурсів на ринках зерна та насіння.

Ключові слова: відтворення, структурні та фінансові деформації, релевантний ринок, суміжний ринок, державне регулювання

Modern deformations of reproductive processes are investigational at the market of seed grain-crops, interconditionality of financial and structural deformations of grain and seed grain markets of the state. The methods of diminishing and leveling of existent deformations are reasonable, ways of providing of the extended recreation of resources on the markets of grain and seed.

Keywords: recreation, structural and financial deformations, relevant market, contiguous market, government control

Вступ. У сучасних умовах джерелом активізації розвитку реального сектору економіки є відновлення та реалізація відтворювальних функцій стратегічних товарних ринків, зокрема, зернового. Товарні ринки ототожнюють собою структуру відтворювального циклу реального сектору економіки; вони є моделлю економічної системи держави, мікроекономікою. Порушення відтворювального циклу на товарних ринках генерує аналогічні деструктивні процеси і в національній системі, ефективність ринків впливає на ефективність економіки в цілому. Відповідно, ефективне функціонування інтегрованих товарних ринків є необхідною умовою сталого економічного зростання держави на інноваційній основі. Центральне місце в стратегії переходу країни до інноваційної моделі економічного зростання належить зерновому ринку як ринку із могутнім нереалізованим економічним потенціалом.

Україна володіє потужним сировинно-ресурсним потенціалом, що зумовлено наявністю сприятливих ґрунтово-кліматичних умов для вирощування зернових культур, вигідним економічним і геополітичним розташуванням держави на Європейському континенті. Водночас ефективність використання земельних ресурсів залишається низькою, про що свідчить порівняльний аналіз рівнів урожайності зернових культур в різних країнах світу. Так, у середньому показник урожайності зерна досягає в Європі близько 60 ц/га, США – 56,8 ц/га, Китаї – 49,7 ц/га, світі – 28,3 ц/га, Україні – всього 27,2 ц/га, Росії – 18,5 ц/га [1, с.27; 2]. Однією з головних причин низької продуктивності фінансово нестійкого вітчизняного зерновиробництва є недостатнє його забезпечення матеріально-технічними ресурсами, зокрема, якісним сортовим насінням. У світі частка сорту в формуванні приросту врожаю зернових культур складає 30-50%, в Росії – 50-70% [3, с.88]. Відповідно, розвиток селекції та насінництва як головних складових інноваційного потенціалу інтегрованого зернового ринку визначатиме можливості найповнішої реалізації його ресурсного потенціалу. Ефективний розвиток зерновиробництва неможливий без використання селекційних досягнень, актуалізуючи проблему розвитку насінневого ринку держави.

Теоретико-методологічні засади формування, функціонування та регулювання ринку насіння зернових культур знайшли відображення в працях Алтухова А.І., Ганганова В.М., Єгорової Н.Ю., Кузнецової І.О., Олійника О.В., Приймачук Т.Ю., Худолій Л.М. та інших науковців. Водночас питання плінності відтворювальних процесів (далі – ВП), їх специфіки, деформацій і взаємообумовленого впливу на розвиток суміжних ринків (зерна та зернопродуктів) зали-

шаються малодослідженими, що обумовило мету і завдання даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження сучасних деформацій ВП на ринку насіння зернових культур – окреслила низку завдань:

- визначення сутності категорій «відтворення» та «деформація»;
- ідентифікація релевантного ринку насіння зернових культур;
- аналіз структурних і фінансових деформацій в контексті розвитку релевантного та суміжного ринків;
- обґрунтування шляхів і методів подолання існуючих деформацій ВП.

Результати. Економічна теорія ідентифікує відтворення як процес постійного повторення і поновлення виробництва [4, с.57]. ВП передбачає відтворення на якісно новому рівні кругообігу матеріальних, фінансових, трудових і інформаційних ресурсів у складових секторах ринку. Забезпечення розширеного відтворення усіх видів ресурсів у складових секторах є, на нашу думку, генеральним завданням як зернового, так і насінневого ринків країни.

У кількісному аспекті відтворення характеризується трьома категоріями: 1) просте; 2) розширене; 3) звужене або регресуюче відтворення. У ресурсному аспекті процес відтворення включає чотири складові: 1) відтворення матеріальних благ (засобів і предметів праці); 2) відтворення робочої сили; 3) відтворення природних ресурсів і середовища існування людини; 4) відтворення відносин між суб'єктами, що виникають у виробництві, розподілі, обміні та споживанні [4, с.57-58].

В економічній теорії розроблено декілька моделей відтворення (господарського кругообігу). Найвідомішими є модель відтворення Ф. Кене («Економічні таблиці»), теорія відтворення суспільного капіталу К. Маркса, модель міжгалузевого балансу («затрати-випуск») В. Леонтьєва.

На відміну від різноаспектних досліджень сутності моделей і концепцій відтворення, дослідження природи деформацій відтворювальних процесів є малочисельними. У працях представників неокласичної школи економії категорія «деформація» відсутня. Основа їх теорії – механізм саморегуляції ринків – передбачає рівність попиту та пропозиції, збалансованість економіки та пропорцій між видами економічної діяльності. У прикладних дослідженнях існування диспропорцій визнається як певне відхилення від стану загальної рівноваги. Природа деформацій розкривається у працях представників таких наукових шкіл, як марксизм, кейнсіанство, неокласицизм.

Слід підкреслити, що деформації не тотожні економічним протиріччям. Протиріччя мають об'єктивний характер, існують у будь-якій економічній системі, тобто притаманні кожному способу виробництва і не можуть бути нівельовані в його межах. Деформації також мають об'єктивний характер, але на відміну від протиріч, є наслідком сформованих ринкових механізмів, вибору державою певного типу економічної політики і в певній мірі можуть бути виправлені або послаблені заходами цієї політики. На думку Б. Плишевського, деформації – це стійке відхилення від певного оптимального стану в бік пригнічення процесу розвитку економіки – її динаміки, використання чинників зростання, пропорцій відтворення [5, с.3].

На товарному ринку об'єктом ВП є споживча вартість товару, яка обертається в двох формах: 1) речовій (товарній); 2) грошовій. Відповідно, відтворювальний цикл товару включає дві фази: 1) прямий рух товаропотоків від сировинного до споживчого сектору; 2) зворотній рух фінансових потоків, повернення коштів у виробництво [6, с.88-89].

Дослідження характеру та плинності відтворювальних процесів на ринку насіння зернових культур доцільно починати з його ідентифікації, яка є першим етапом критеріальної оцінки продовольчих ри-

нків [7, с.37]. Ідентифікація ринку передбачає визначення територіальних, товарних і часових меж товарного ринку, його структури, суб'єктів господарювання, ємності та ступеню відкритості ринку (СВР) відносно міжнародної торгівлі.

Український ринок насіння зернових культур за сукупністю ознак, що визначають його територіальні межі, можна віднести до категорії державних ринків; правильність такого висновку підтверджує значення показника СВР (табл. 1). Товарні межі ринку можуть варіювати в залежності від мети і завдань дослідження, обсягів інформаційної бази тощо. В статистичній звітності використовується, як правило, диференціація насіння за видами зернових культур, водночас в аналітичних оглядах і наукових працях наводиться його поділ на категорії оригінального, елітного та репродукційного насіння. Враховуючи особливості селекційних технологій, розрізняють сортові культури (пшениця, жито, ячмінь, овес) та гібриди (кукурудза). В залежності від показників сортової (сукупність морфологічних ознак, за якими визначається належність рослини до певного сорту) та посівної якості (придатність до сівби) розрізняють кондиційне та некондиційне насіння (див. табл. 1). Часові межі внутрішнього насінневого ринку складають один рік.

Таблиця 1

Територіальні і товарні межі ринку насіння зернових культур

МЕЖІ	КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ	ВИДОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
Територіальні	Здатність до переміщення (попиту, пропозиції)	Державний ринок (СВР щодо міжнародної торгівлі < 40%)
Товарні	Види зернових культур (статистична звітність)	1) Пшениця (яра та озима); 2) ячмінь (ярий та озимий); 3) жито; 4) овес; 5) кукурудза; 6) просо; 7) гречка; 8) рис; 9) зернобобові культури
	Категорії насіння (аналітичні огляди)	1) Оригінальне – насіння первинних ланок насінництва, яке використовують для подальшого його розмноження; 2) Елітне – насіння, отримане від послідовного розмноження оригінального насіння; 3) Репродукційне - насіння, отримане від послідовного розмноження елітного насіння
	Особливості технології селекції	1) Сорти (місцеві та селекційні) – сукупність рослин, створена в результаті селекції, з певними ознаками, що успадковуються. Сортові культури – пшениця, жито, ячмінь, овес 2) Гібриди – виведені в результаті схрещування рослин культури, що належить до різних форм, сортів, видів і родів; підвищена урожайність в I поколінні (кукурудза)
	Якісні показники	1) Кондиційне – сортові та посівні якості насіння відповідають вимогам нормативних документів 2) Некондиційне – за показниками якості не відповідає вимогам нормативних документів

Насінневий ринок, ідентифікований товарними, територіальними і часовими межами, називається релевантним [6, с.66]. Державний ринок зернових культур є суміжним релевантному ринку. Суміжним називається ринок, товари якого споріднені з товарами релевантного ринку внаслідок взаємозамін-

ності, компліментарності чи приналежності до єдиного виробничого ланцюга.

Економічна теорія розрізняє горизонтально та вертикально суміжні ринки [8, с.69-70]. Відповідно, зерновий ринок є вертикально суміжним по відношенню до релевантного ринку насіння зернових

культур, точніше нижньосуміжним, оскільки насіння є вхідним ресурсом для виробництва товарного зерна (за умови розширеного відтворення).

Структуру релевантного насінневого ринку, відповідно до методології секторного аналізу інтегрованих товарних ринків [6, с. 114], можна предста-

вити як сукупність чотирьох секторів відповідно стадіям утворення, додавання, трансформації та споживання якісних параметрів насіння, а саме: сировинного (селекція), виробничого, інфраструктурного та споживчого (рис. 1).

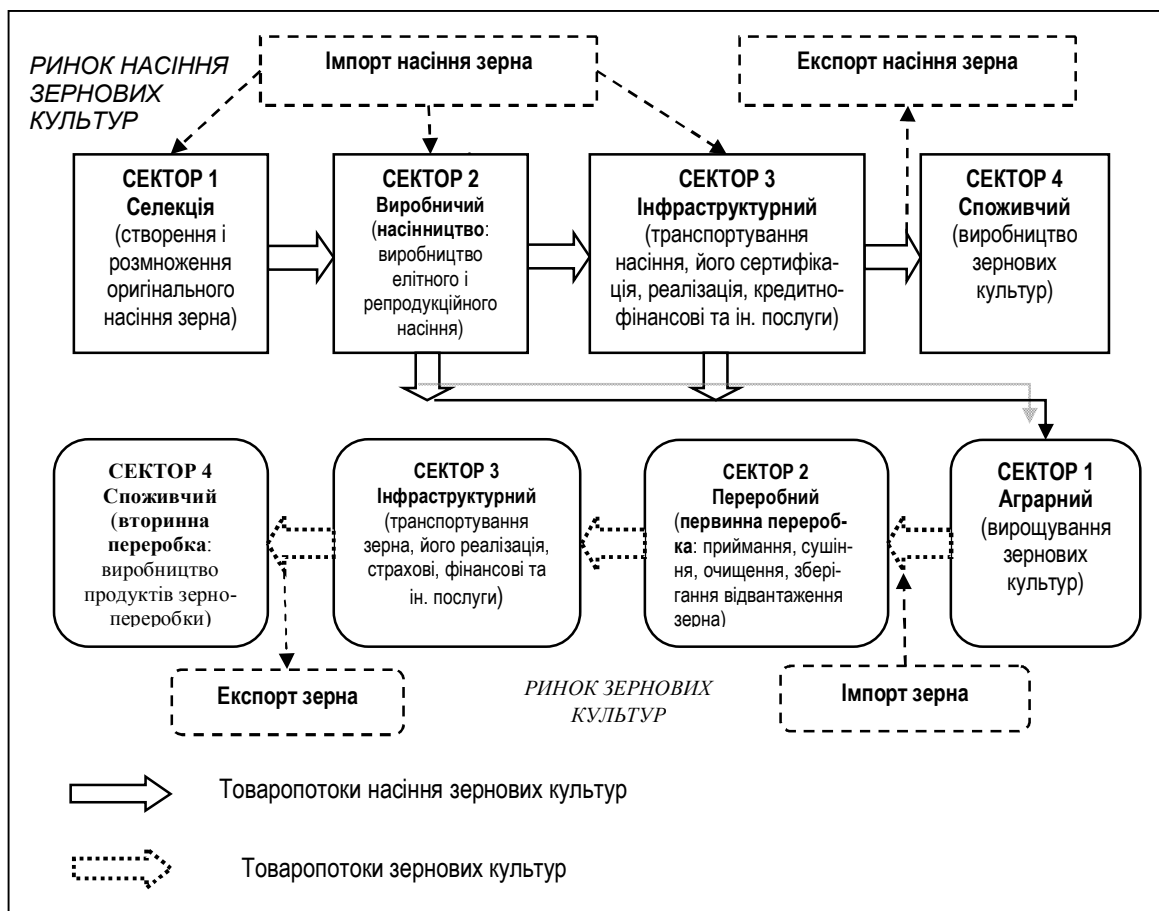

Рис. 1. Відтворувальна структура державного ринку насіння зернових культур (модель розширеного відтворення)*

* Авторська розробка

В секторі 1 розгортають діяльність науководослідні установи та дослідні станції НААН щодо створення та розмноження оригінального насіння, передусім, злакових зернових культур. Виробництво останніх сконцентровано в Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН (м. Харків), Національному центрі насінництва і сортовивчення НААН (м. Одеса) та їх дослідних господарствах. Україна має значний науковий потенціал інноваційного розвитку зерновиробництва, однак скорочення платоспроможного попиту на насіння, з одного боку, та відсутність державного замовлення, з іншого, призводить до скорочення обсягів первинного насінництва, зростання імпорту зарубіжного оригінального насіння. Загалом 53% (3,8 тис. сортів) сільськогосподарських культур, внесених до Державного реєстру рослин, належать до сортів вітчизняної селекції (зокрема, 80% озимої пшениці, 78% озимого ячменю і жита, 70% ярового ячменю, 91% гречки, 100% проса і т.д.). Гібридні культури в основному імпортуються в Україну; у 2011 р. частка зарубіжного насіння кукурудзи склала близько 70 % [9, с.64].

У секторі 2 релевантного ринку розгортають діяльність виробники елітного та репродукційного насіння (див. рис. 1). У сфері вторинного насінництва працює більше 500 підприємств, в т.ч. 70 заводів і 225 насінневих ліній [4, с.64]. Кількість підприємств щорічно збільшується, що пов'язано з високою інвестиційною активністю у виробничому секторі. Слід відзначити, що більшість українських насінневих заводів належать агрохолдингам, які вирощують насіння переважно для власних потреб [10, с.61]. Водночас малі та середні господарства використовують для підготовки насіння зношене обладнання, що не дозволяє їм ефективно конкурувати із сучасними заводами.

Інфраструктурний сектор об'єднує суб'єктів ринку, які здійснюють стандартизацію, сертифікацію, апробацію посівів, післязбиральну доробку насіння, його зберігання, транспортування тощо (див. рис. 1). Імпортні насіннепотокі насичують як ланки первинного і вторинного насінництва, так і безпосередньо торгової мережі, зменшуючи тим самим можливість реалізації відтворувальної функції державного ринку. Найбільшими імпортерами насіння в Україні є

ТОВ «Монсанта», «Піонер» і «Сингента»; сукупна частка перших двох суб'єктів у структурі імпорту насіння гібридів кукурудзи складає близько 50%. Експорт насіння колосових культур, переважно ярого ячменю, здійснюється в Росію і Білорусь. У 2011 р. експорт насіння з України склав 100 млн. грн., збільшившись порівняно з попереднім роком у 3,5 разів [9, с.64].

Насіннепоток з інфраструктурного (через посередників) або виробничого (за прямими договорами) секторів релевантного ринку надходять до аграрного сектору нижньосуміжного зернового ринку, забезпечуючи таким чином органічний взаємозв'язок між суміжними ринками та формуючи структурну модель розширеного відтворення ресурсів (див. рис.1).

У структурі внутрішнього зернового споживання насіннєвий фонд займає близько 13,5%. В сере-

дньому за 2010-2012 рр. на посів було витрачено 3,5 млн. т зерна або 7,8 % від валового збору (табл. 2). У 2011 р. підприємствами вироблено 2,5 млн. т насіння зернових культур [9, с.64], однак не весь обсяг було реалізовано. За дослідженнями Приймачук Т.Ю., товарність насіння зерна варіює від 57,3 до 75,5% [11, с.7]. За товарності 75% обсяг реалізації сертифікованого насіння зерновиробникам склав у 2011 р. 1,88 млн. т., ємність релевантного ринку із врахуванням обсягів імпорту-експорту насіння досягла 1,93 млн. т. Відповідно, 52,5% обсягу зерна, витраченого на посів (3,67 млн. т. – див. табл. 2), забезпечило сертифіковане насіння зернових культур у межах розширеного ВП (див. рис.1), водночас 47,5% посівного матеріалу склало товарне зерно у межах простого і звуженого ВП (рис. 2).

Таблиця 2

Обсяги споживання внутрішнім ринком зерна насіння зернових культур*

Показники	Роки										
	1995	2000	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валовий збір зерна, млн. т	33,93	24,46	38,80	38,02	34,26	29,30	53,29	46,03	39,27	56,75	40,88
Витрачено на посів, млн. т	4,60	3,60	3,87	3,29	3,30	3,28	3,49	3,56	3,38	3,67	3,44
у % до валового збору зерна	13,56	14,71	9,98	8,66	9,64	11,20	6,55	7,73	8,61	6,47	8,41

* Розраховано автором за даними щорічних балансів зернових культур [2]

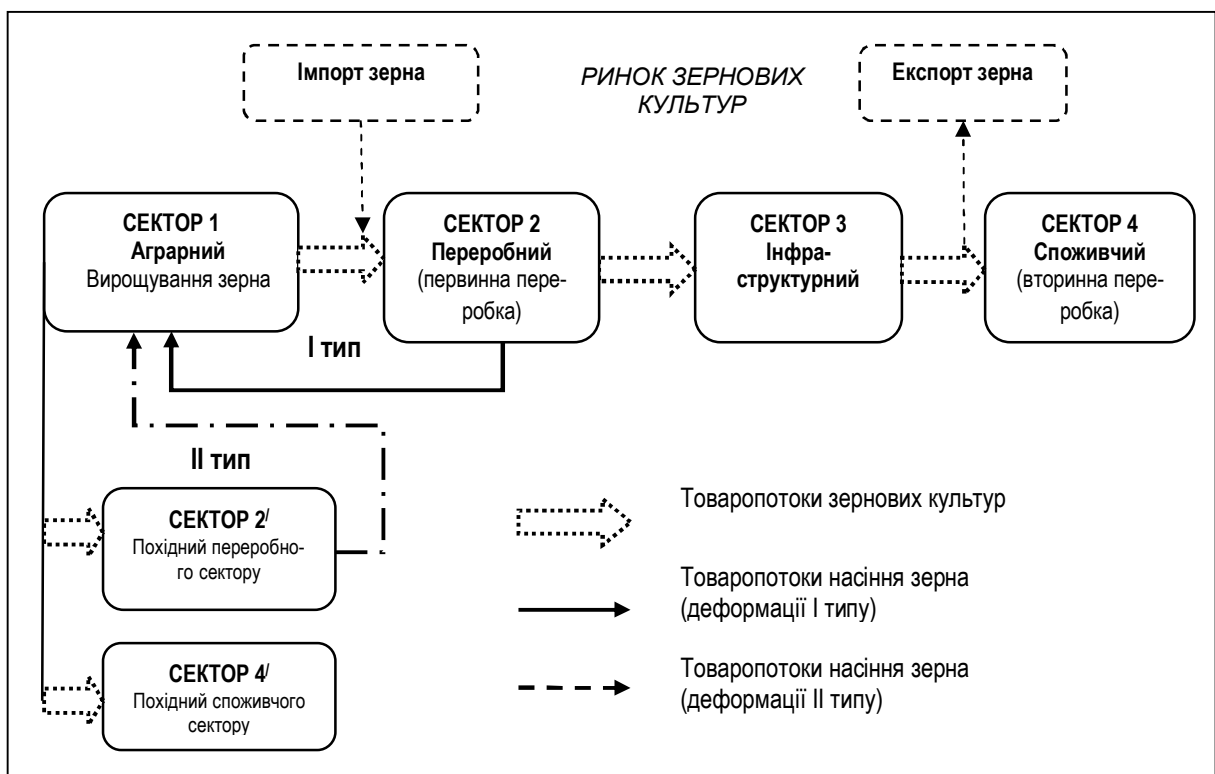

Рис. 2. Структурні деформації ВВП на державному ринку зерна (моделі простого і звуженого відтворення)*

* Авторська розробка

Проведені автором дослідження природи і спрямованості деформацій ВВП на інтегрованому ринку зерна дозволили ідентифікувати два їх типи –

структурні та фінансові [12, с.8-10]. Прояви структурних деформацій мають подвійну природу. З одного боку, вони призводять до зміни відтворювальної

структури зернового ринку внаслідок існування в межах аграрного сектору похідних секторів первинної та вторинної переробки зерна. З іншого боку, структурні деформації зменшують або нівелюють взаємозв'язки та взаємодії між суб'єктами суміжних секторів і суміжних ринків, обумовлюючи скорочення обсягів товаропотоків між аграрним і переробним секторами зернового ринку, між суміжними зерновим і насінневим ринками (див. рис.2).

Характерною особливістю структурних деформацій ВП є відсутність відтворювального взаємозв'язку між товаропотоками насінневого і зернового ринку (див. рис.1) та формування насінневих потоків у надрах певних секторів державного ринку зернових культур. Якщо зерновиробники частину урожаю для насінневого використання зберігають на елеваторах, забезпечується рух товаропотоків між аграрним і переробним секторами ринку, тобто має місце просте відтворення ресурсів (деформації I типу). Якщо аграрії вирощене зерно зберігають на власних складах для подальшого його внутрішньосекторного споживання, в т.ч. і насінневого, відбувається рух зернопотоків в межах лише аграрного сектору, тобто має місце звужене відтворення ресурсів (деформації II типу – див. рис.2). Слід відзначити, що отримані автором висновки кореспондують з результатами досліджень А.І. Алтухова. На його думку, в сучасному зерновому господарстві переважає тип «звуженого відтворення». Економічний парадокс полягає в тому, що навіть за рівня рентабельності 35%-45% зернове виробництво не має можливості розвиватися на розширеній основі. Більшість аграріїв не сприймає інновацій, хоча саме вони містять великі резерви розвитку зернового господарства [13, с.24].

Першоджерелом структурних деформацій ВП постають фінансові деформації. Так, низький рівень доходності зерновиробників, обумовлений їх ціновою залежністю від трейдерів як головного покупця зернових культур, непропорційністю міжсекторного розподілу доходів, неузгодженістю економічних інтересів суб'єктів різних секторів, призводить до відмови аграріїв від дороговартісних послуг із зберігання зерна, доробки власного насіння, використання якісного елітного насіння тощо. В умовах фінансової нестабільності аграрії віддають перевагу позаелеваторному зберіганню культур, низькорепродукційному насінню, формуванню насінневих потоків у надрах лише аграрного сектору, без взаємодій із суб'єктами суміжних секторів і ринків, що призводить до простого та звуженого відтворення ресурсів (рис. 3).

Між фінансовими та структурними деформаціями ВП існує зворотній зв'язок і взаємообумовленість. Так, наслідки структурних деформацій, зокрема, зниження урожайності та якісних параметрів зернових культур, скорочення обсягів виробництва оригінального і елітного насіння, необґрунтовано завищена вартість імпортованих гібридів насіння генерують низку фінансових втрат суб'єктів суміжних ринків і, відтак, посилюють дію фінансових деформацій (див.

рис.3). Відповідно, останні постають як джерелом, так і наслідком структурних деформацій ВП на зерновому ринку України. Перервати своєрідний «кругообіг» деформацій покликана держава, яка зазнає істотних втрат від їх наслідків, зокрема, від зростання імпорту насіння та продовольчої пшениці твердих сортів за одночасного скорочення їх обсягів виробництва, збільшення бюджетних видатків на підтримку ресурсоутворюючих секторів суміжних ринків тощо. Однак недосконалість форм і методів державного втручання замість зменшення або нівелювання існуючих деформацій ВП посилює їх дію, перетворюючись із регулятора в джерело деформацій.

Академік Б. Плишевський за значимістю виділяє два джерела деформацій: (1) капітал, приватний і акціонерний, стратегія поведінки якого полягає в обмані партнерів, держави і найманих працівників; (2) держава, яка ще не виробила механізму ефективної взаємодії влади, бізнесу, форм і методів узгодження в економічній політиці інтересів усього суспільства [5, с. 3]. Адаптувавши дане твердження до специфіки насінневого та зернового ринків України, можна виділити домінуючі джерела деформацій ВП: (1) перерозподіл доходів на користь найсильніших суб'єктів ринку – агрохолдингів, які володіють більшістю насінневих заводів; трейдерів, які контролюють 89% зернових культур, реалізованих сільгоспприємствами; (2) неефективність діючої державної політики на суміжних ринках зерна та насіння.

Сьогодні на ринку насіння зернових культур надприбутки отримують іноземні ТНК та їх дочірні підприємства, які, об'єднавшись в Насінневу асоціацію України, під гаслом інвестицій в її економіку реалізують власні економічні інтереси, поступово витісняють малі та середні насінневі господарства з внутрішнього ринку та займають їх ніші. Головними причинами такої експансії є висока доходність насінництва; можливість збуту на українському ринку насіння гібридних культур із ГМО, заборонених на території Європи; потужний природно-ресурсний потенціал держави, який використовується лише на третину; латентний вплив на продовольчу безпеку.

Слід відзначити досить високу рентабельність насінневого виробництва. За дослідженнями Приймачук Т.Ю. [11, с.12], рентабельність елітного насіння озимої пшениці складає близько 139,8%, рентабельність насіння першої та другої репродукцій, відповідно, 122,4% та 83,9% (для порівняння: рентабельність зерна варіює від 7,3% у 2009 р. до 26,1% у 2011 р. [2]). Надприбутки насінневим заводам агрохолдингів забезпечують також послуги із доробки та зберігання насіння. Так, вартість послуг із очищення і протравлення 1 т. насіння пшениці складає близько 430 грн., кукурудзи – 670 грн. [10, с.63], тобто в 6 разів перевищує вартість місячного зберігання 1 т. зерна на державному елеваторі. Висока вартість послуг із доробки насіння робить їх недоступними більшості малих та середніх зерновиробників.

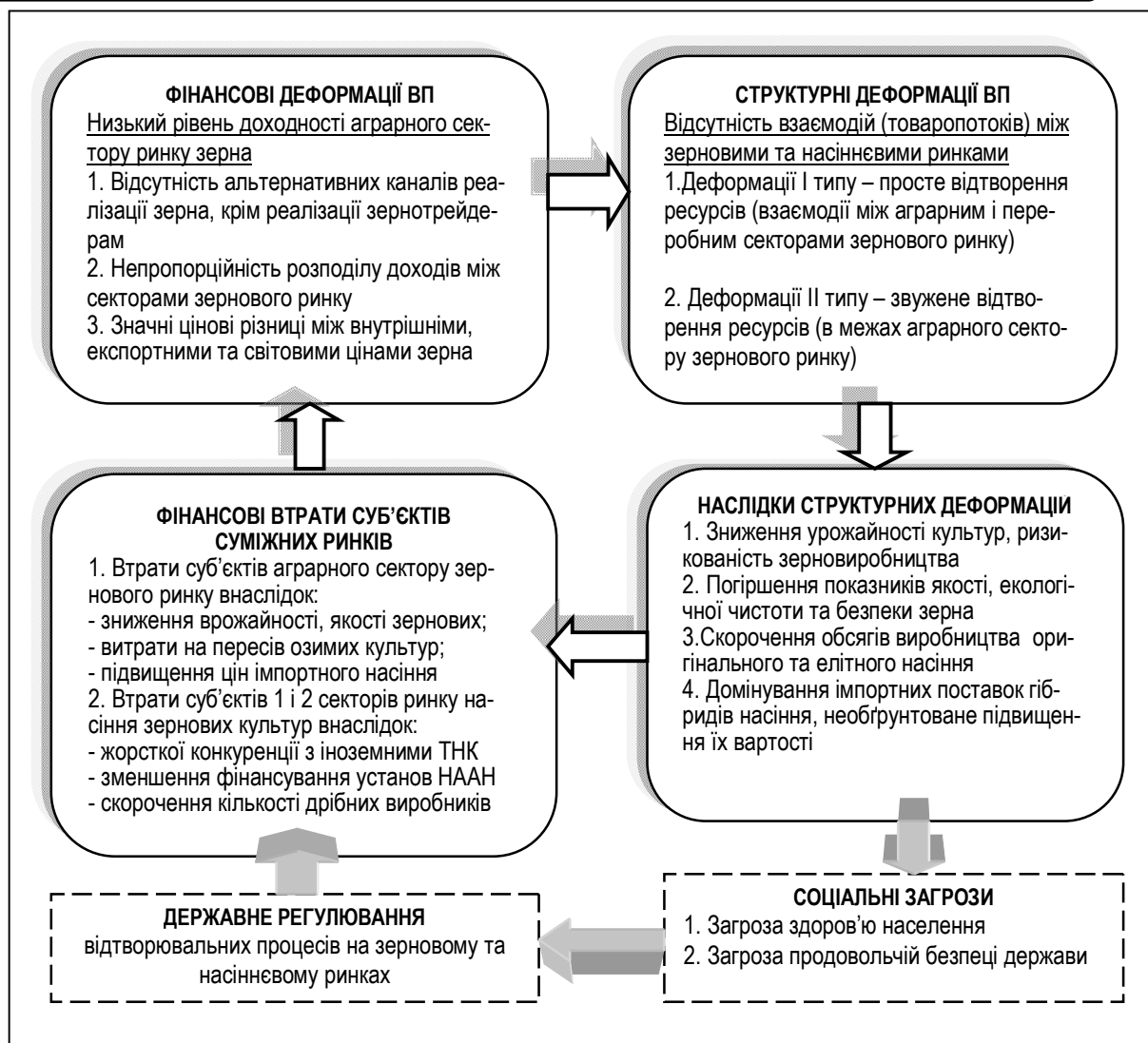

Рис. 3. Взаємообумовленість фінансових і структурних деформацій на суміжних ринках зерна та насіння зернових культур*

* Авторська розробка

Сегмент імпорту гібридних культур (кукурудзи) релевантного ринку повністю контролюють імпортери, що дозволяє їм іноді створювати штучний дефіцит насіння та необґрунтовано завищувати ціни. Водночас імпорт гібридів з ГМО в Україну став можливим внаслідок неефективної системи контролю та сертифікації насіння [14, с.61]. Активізація імпорту гібридних культур, з одного боку, та виробництво елітного насіння на основі оригінатора зарубіжної селекції, з іншого боку, несуть латентні погрози продовольчій безпеці держави в довгостроковому періоді. Так, учені фірми «Монсанто» вводять певний ген у ті трансгенні рослини, які не дають можливості насінню проростати, тобто неможливо отримати другий урожай, оскільки зерно стає непридатним для насінневого використання [3, с.92]. Це може призвести, з одного боку, до монополізації сфери первинного і вторинного насінництва даною фірмою, з іншого, до певної продовольчої залежності держави від її політики. Відповідно, наслідки структурних деформацій ВП генерують не тільки фінансові втрати суб'єктів суміжних ринків, але й низку соціальних загроз, зок-

рема, здоров'ю населення та продовольчій безпеці держави (див. рис. 3).

Шляхи і методи подолання існуючих деформацій ВП на ринку насіння зернових культур передбачають реалізацію нового типу державної політики, методологічною основою якої є відтворювальний підхід, а генеральним стратегічним завданням – забезпечення розширеного відтворення матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів у складових секторах ринку. Головними принципами такої політики повинні стати цілеспрямованість і обґрунтованість управлінських рішень, селективність заходів підтримки, пріоритетність економічних інтересів держави та суспільства.

Щоб збільшити товаропотоки між насінневим та зерновим ринком, відновити перервані фінансовими деформаціями взаємозв'язки між суб'єктами суміжних ринків в їх моделі розширеного відтворення (див. рис.1), необхідно підвищити платоспроможність зерновиробників, тобто збільшити обсяг внутрішнього попиту на елітне та високопродуктивне насіння як необхідної умови динамічного розвитку вітчизняного насінневого виробництва. Вирішення да-

ного завдання можливе двома способами. Перший передбачає реалізацію комплексу регулюючих заходів, орієнтованих на підвищення доходності суб'єктів аграрного сектору зернового ринку; їх сутність і вектори впливу на ВП ринку розглянуто в попередніх дослідженнях автора [12, 15]. Другий передбачає реалізацію механізму компенсацій зерновиробникам вартості придбаного високопродуктивного насіння. При цьому, враховуючи неоднорідність (за рівнем доходу) виробників зерна та насіння, важливо забезпечити селективність заходів державної підтримки, спрямувати фінансову підтримку не надприбутковим агрохолдингам, орієнтованим на виробництво та експорт високорентабельних культур, а насіннєвим і зерновим господарствам, економічні інтереси яких мають суспільно корисну спрямованість та співпадають з інтересами держави на суміжних ринках.

Реалізація головних пріоритетів національної зернової політики, зокрема, стимулювання виробництва доданої вартості товару на зерновому та суміжних продовольчих ринках [15, с.20], генерує завдання переорієнтації системи насінництва в усіх її ланках на сортозаміну відповідно до потреб підприємств, що виробляють кінцевий продукт (хлібобулочні та макаронні вироби, комбікорми та ін.). Як відомо, споживання утворює мету і одночасно рушійний мотив виробництва [13, с.23]. Відповідно, розвиток національного зернопереробного комплексу та врахування його незадоволених потреб, зокрема, у продовольчій пшениці твердих сортів для хлібопекарської і макаронної промисловості, у фуражних зернових культурах із

підвищеним вмістом білка для комбікормової промисловості, покликаний переорієнтувати ланки первинного і вторинного насінництва на потреби внутрішнього попиту, досягти збалансованості обсягів попиту і пропозиції насіння із певними якісними параметрами, ліквідувати дефіцит деяких сортів культур (рис. 4). При цьому важливо забезпечити цілеспрямованість і системність державної підтримки, тобто збалансовано поєднати регуляторні заходи у ресурсоутворюючих секторах суміжних ринків з метою максимізації доданої вартості товарів в їх межах.

Сьогодні стають все більш очевидними масштаби протиріч техногенної інтенсифікації зерновиробництва. Зростають витрати невідновлювальної енергії на кожну додаткову харчову калорію. Підвищення урожайності в два рази супроводжується зростанням витрат невідновлювальної енергії (добрива, пестициди, гербіциди) в десять і більше разів [3, с.92]. В Україні рівень навантаження на природне середовище в 4-5 разів перевищує аналогічні показники інших країн. Стан земельних ресурсів близький до критичного. Щорічні втрати гумусу складають 0,65 т на 1 га [16, с.60]. Відповідно, необхідно переходити на біологізовані системи землеробства, створювати і виробляти екологічно безпечні «зелені» сорти насіння та вирощувати з них високоякісні зернові культури для потреб українських зернопереробних підприємств, продукція яких за параметрами якості та екологічної чистоти буде конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

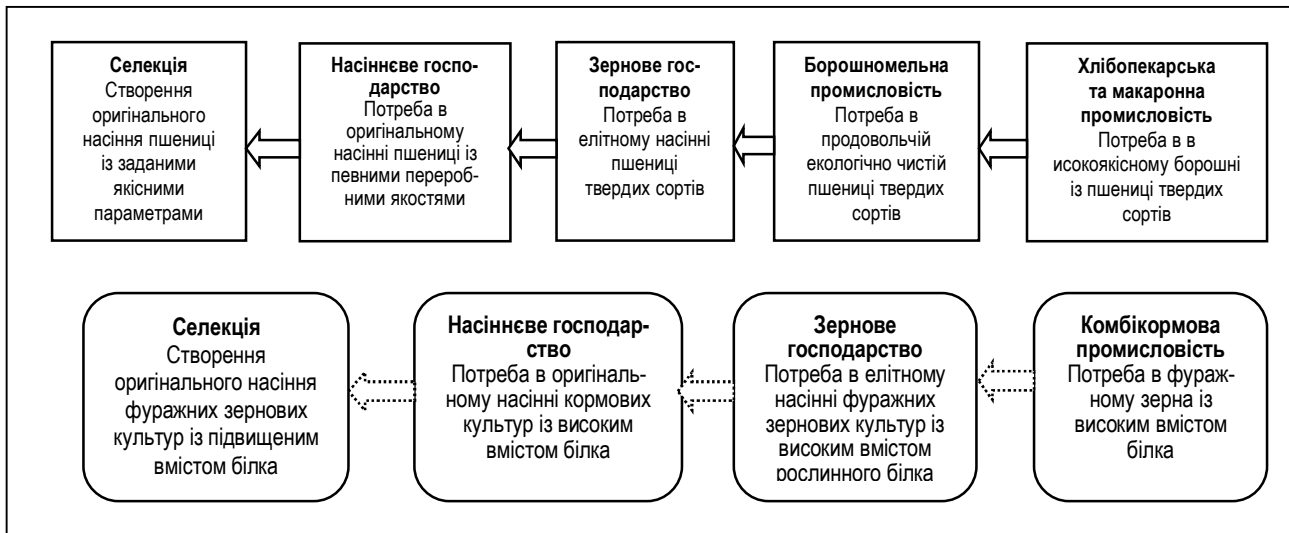

Рис. 4. Вектори впливу потреб споживчих і виробничих секторів у системі суміжних ринків*

* Авторська розробка

Висновки. В ході ідентифікації ринку насіння зернових культур було встановлено, що він належить до категорії державних інтегрованих ринків, структуру якого формують чотири сектори: селекційний, виробничий, інфраструктурний та споживчий. Зерновий ринок є нижньосуміжним ринком по відношенню до насіннєвого ринку; взаємозв'язки та взаємодії між суб'єктами суміжних ринків формують модель розширеного відтворення. В ході дослідження

було визначено два види деформацій відтворювальних процесів на релевантному ринку: (1) структурні, обумовлені згортанням взаємодій між суб'єктами суміжних секторів і суміжних ринків; (2) фінансові, пов'язані з низькою доходністю базового аграрного сектору зернового ринку. Джерелом сучасних деформацій ВП постає: (1) перерозподіл доходів на користь найсильніших ринкових суб'єктів; (2) неефективність

діючої державної політики на суміжних ринках зерна та насіння.

Відтворювальний підхід як методологічна основа інноваційної державної політики цілеспрямовано орієнтує її регуляторні заходи на забезпечення розширеного відтворення ресурсів у секторах насінневого ринку, досягнення в управлінських рішеннях системності, обґрунтованості, селективності. Пріоритетність завдання стимулювання виробництва додатної вартості товару на зерновому та суміжних ринках обумовлює необхідність переорієнтації ресурсоутво-

рюючих секторів насінневого ринку на потреби українських зернопереробних підприємств і населення, створення та виробництво екологічно чистих сортів насіння із заданими якісними параметрами, що відповідає економічним інтересам держави на ринках зерна та насіння. Перспективи подальших розробок полягають у поглибленні досліджень стосовно обґрунтування ефективних форм і методів нівелювання існуючих деформацій відтворювальних процесів на ринку насіння зернових культур.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Захаренко В. Продовольственная безопасность России (агротехнический аспект) / В. Захаренко // *Экономист*. – 2011. – №6. – С. 27-30.
2. Офіційний сайт Держкомстату України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Шевченко В. Возрождение черноземов в контексте продовольственной безопасности / В.Шевченко, В. Белоусов // *Экономист*. – 2010. – №5. – С. 80-92.
4. Экономическая теория : Учебник/ Н.И. Базылев, А.В. Бондарь, С.П. Гурко и др.; Под ред. Н. И. Базылева, С.П. Гурко. – Мн. : ИП «Экоперспектива», 1997. – 368 с.
5. Плышевский Б. Деформации против модернизации / Б. Плышевский // *Экономист* – 2011. – №5. – С. 3-17.
6. Лысюк В.М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М. Лысюк. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 2011. – 225 с.
7. Нікішина О.В. Методичні засади критеріальної оцінки та діагностики продовольчих ринків / О.В. Нікішина // *Економіка харчової промисловості*. – 2010. - №2 (6) – С. 35-41.
8. Боровик Ю.І. Суміжні ринки в структурі ринкової економіки: категоріальний аналіз і типологія / Ю.І. Боровик// *Економічна теорія. Науковий журнал. Ін-т екон. та прогноз. НАН України* – 2012. –№3. – С. 60-73.
9. Татаренко Г.М. Под росток / Г.М. Татаренко, Е. Шаповал // *Бизнес*. – 2012. – №29(1016). – С. 63 – 67.
10. Шаповал Е. По восточной цене / Е. Шаповал // *Бизнес*. – 2012. – №46(1033). – С. 60 – 63.
11. Приймачук Т.Ю. Формування ринку насіння зернових колосових культур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Т.Ю. Приймачук; Держ. агроєколог. ун-т. – Житомир, 2006. – 22 с.
12. Нікішина О.В. Сучасні трансформації відтворювальних процесів на внутрішньому ринку зерна / О.В. Нікішина // *Економіка харчової промисловості*. – 2012. - №2 (14) – С. 5-11.
13. Алтухов А.И. Зерновое хозяйство России : рост без развития / А.И. Алтухов // *Экономист*. – 2009. – №4. – С. 20-28.
14. Госрегулирование: Семян, Семеных... (Участники зернового рынка рассчитывают, что международный скандал с ГМО подтолкнет украинских чиновников упорядочить оборот семенного материала) / *Бизнес*. – 2012. – №41 (1028). – С. 61.
15. Нікішина О.В. Пріоритети національної зернової політики та механізми їх реалізації в умовах глобалізації економіки / О.В. Нікішина // *Економіка харчової промисловості*. – 2012. - №4 (16) – С. 14-22.
16. Владимиров Д. Чисть имея / Д. Владимиров // *Бизнес*. – 2012. – №47(1034). – С. 58-60.

УДК 339.13:634.8-027.3

**ХАРКІВСЬКИЙ Д.Ф., д-р екон. наук, проф., КАЛАМАН О.Б., канд. екон. наук, асистент,
КАЛАМАН Ю.Б., студ.**

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ВИНОГРАДАРСТВА

У статті показано особливості управління ринку продукції виноградарства. Наводяться основні положення формування ринку продукції виноградарства та перспективи його розвитку.

Ключові слова: виноградарство, ринок, продукція виноградарства, виноградно насадження